

Кучли таквоси ва ниҳоятда адолат билан иш юритгани учун Ислом тарихида «Иккинчи Умар» номини олган Умар ибн Абдулазиз хукмронлиги даврини баъзан Хулафои рошидин (тўғри йўлдаги тўрт халифа) замони билан киёслашади. У хижрий 99-101 (милодий 718-720) йиллари Ислом давлатига рахбарлик килди.

Мусулмон тарихчилари маълумотларига кўра, у узок йиллар исломий билимларни, айникса фикхни ўрганди. Халифа Валид даврида у Мадина волийи (хокими) эди, Сулаймон ибн Абдулмалик эса уни ўзига ворис килиб тайинлади. Волийлиги охиригача у барча умавийларга хос бўлган ҳаёт тарзини танлади: хою хашамни ёқтирар, ноёб кийимлар кияр эди. Бирок Мадинадаги хокимлигининг охириги ойларида бирдан ўзгариб қолди. Ҳаётидаги бу ўзгаришга бир фожиага иштирокчи бўлиб қолганини сабаб килиб кўрсатишади.

Халифа Валид ибн Абдулмалик волийга собик халифа Абдуллох ибн Зубайрнинг ўгли Хубайбни каттик жазолашни буюради. Буйрукни бажаришга киришган Умар ибн Абдулазиз уни дарахтга боғлаб қўйишни топширади. Кейин маҳбус устидан совук сув қуйиб, киш қуни масжид ховлисида банди ҳолда қолдиришади. Хубайб кийноқлардан ўлиб қолади.

Ислом тарихчилари хабар беришларича, Хубайб вафотидан кейин Абдулазиз ўзини қўйгани жой тополмай қолади. У тинмай тавба-тазаррулар қилар, Хубайбга аза чекар, қуну тунини ибодат билан ўтказар эди. Амалда у ўзининг бевосита вазифаларини адо этишни ҳам эсдан чиқаради. Бироз вақт ўтганидан кейин эса, истеъфога чиқиб, Шомга кетиб қолади. У ерда зуҳд ва такво билан ҳаёт кечирди, одамларга панду насихатлар қилди, халифаларга маслаҳатлар бериб турди, ҳатто улардан адолатсиз ҳукмдорларни жазолашни талаб этди. У амалдорларни халққа адолат қилишга, Аллох олдидаги масъулиятларини ҳамиша эсда тутишга чақирди. Оила аъзоларининг байтулмолдан (давлат хазинасидан) олган барча маблағларини жойига қайтаришни талаб этди. Ҳатто хотини Фотима олдига шарт ҳам қўйди: ё олтин ва қимматбаҳо тошлардан ясалган маржонингни хазинага топширасан ёки сен билан ажарашаман. Фотима маржонни хазинага топширди.

Халифа этиб тайинлангач, Умар оилавий харажатларини кескин қамайтирди. У байтулмолдан ҳеч нарса олмасликка қасам ичди ва Сувайддаги (Шом яқинидаги мавзе) еридан келадиган икки юз динор миқдоридаги йиллик даромад ҳисобига ҳаёт кечирди. Ҳарбий юришлардан келадиган ўлжадан бирор дирхам (қумуш пул) ҳам олмас эди. Иш шунга бориб етдики, атрофидагилар унга тўғри йўлдаги халифа Умар (яъни, боболари) ҳам ўта такволи, иймонли ва адолатпарвар бўлганлари ҳолда давлат хазинасидан бироз нафақа олиб турганларини эслатишди. Бунга у Умар ибн Хаттобнинг ҳеч қандай мол-мулк бўлмаганини, ўзида эса мулк борлигини рўқач қилди.

Иккинчи Умар ўз фуқароларига эркин ҳаракатланиш ҳуқуқини берди, мусофирлар учун қарвонсаройлар қурдирди, қўплаб қудуқлар қазитди, йўллар чиқарди. У ўтказган иқтисодий ислохотлар натижасида аҳолининг яшаш даражаси анча ошди – халифалик ҳудудида бирорта ҳам қашшоқ қолмади. Кишилар турмуши шунчалик яхшиландики, зақот оладиган одам ҳам топилмай қолди. У давлат амалдорларининг хизмат вазифаларини суиистеъмол қилмасликлари, пора олмасликлари, давлат хазинасидан ўмармасликлари ва тамаъгир бўлмасликлари учун улар маошини оширди. Умар ибн Абдулазиз адолатсиз

хукм юритган ва давлат маблагларини талон-тарож килган волий ва давлат амалдорларини ишдан олиб ташларди. У фаол даъват ишларини олиб борар, мусулмон уламоларини иззат-икром килар ва рағбатлантирар эди. Унинг хукмронлиги даврида халифаликнинг кўплаб аҳолиси Ислом билан шарафланди.

Унинг замонида турклар Озарбойжонга хужум килиб, кўплаб мусулмонларни кириб ташлашди. Бунга жавобан Умар ибн Абдулазиз уларга карши Хотам ибн Нўъмон ал-Бохийлини юборди. Унинг ўрдуси (армияси) туркларнинг кўпини мағлуб килди, оз сонли жангчиларгина кочиб кутилишди. Бир пайтнинг ўзида Византия билан ҳам уруш борарди. Гарбий Оврупада Шамс ибн Молик ал-Куланий кўмондонлигидаги кўшинлар Пиренея тоғларидан ўтиб Септимания ва Провансни (Франсия жанубидаги тарихий вилоятлар) эгаллашди. У ердан Аквитания вилоятига бостириб кириб, Тулузани камал килишди. Бирок герсог Аквитанияский катта ўрдуси билан мусулмонларга зарба беришга эришди. Жангда Шамс халок бўлди, колган мусулмон сарийялари (отрядлари) Нарбонига чекинишди.

Халифа Умар ибн Абдулазиз хижрий 101 йил ражаб ойида Дамашкда ўз аъёнларининг фитнаси курбони бўлди. Улар Умарнинг ўзидан кейин халифаликни Язид ибн Абдулмаликка топширмай кўйишидан кўркиб, бу мудхиш жиноятга кўл уришган эди.

Ойдин Ориф ўгли АЛИЗОДА,
фалсафа фанлари доктори (Боку).